

čenicima, ne može dakle u zavisno složenoj rečenici označivati narav odnosa koji je uvjetom za sklapanje zadan i uvrštavanjem zavisne rečenice u glavnu već označen.

Zarez pak koji se s gledišta gramatičke tradicije opisuje kao zarez u zavisno složenoj rečenici, i u odnosu na koji se onda određuje da li su rečenice u redovnom poretku naknadno dodane ili su u inverziji, ne stoji uopće između glavne i zavisne rečenice nego stoji između dviju koordiniranih rečenica koje su nizanjem sklopljene u nezavisno složenu rečenicu.

Ako je zarez obavezan znak za nerečeničnu granicu u nezavisno složenoj rečenici, onda njegova obaveznost u obrnutom redu rečenica označuje isti odnos nezavisnosti dijelova složene rečenice. Zbog toga je moguće pretpostaviti i opisivati samo inverziju dijelova nezavisno složene rečenice, čime se inverzija dijelova zavisno složene rečenice po modelu isključuje iz opisa.

PODRIJETLO NEKIH NOVIJIH JEZIČNIH TERMINA U HRVATSKOM KNJIŽEVNOM JEZIKU: RJEČNIK, TOČKA, PRAVOPIS

Valentin Putanec

Naša osnovna jezična (leksikografska i pravopisna) terminologija ustalila se u 19. stoljeću. Mnogi od tih termina danas nam se čine nezamjenjivi, ali oni ipak imaju svoju povijest i svoj postanak: njihovu ustaljivanju prethodilo je kolebanje o kojem danas malo znamo. Izabrao sam neke od tih termina kojih je povijest zanimljiva kao pojava jezične kulture i kultiviranja jezične terminologije u našoj sredini.

R j e č n i k

Za pojam »abecedni ili stručni popis riječi« kao paralelna semantička jednadžba za latinske riječi *dictionarium* i *vocabularium* u našim su starijim i novijim djelima služili ovi termini (navodim ih uglavnom prema Simeonovu *Enciklopedijskom rječniku lingvističkih naziva*, Zagreb, 1969):

1. *blago jezika* (Mikalja, odgovara riječi *gazofilacij*), 2. *dikcionar* (Habdelić, Patačić, Jablanci 1772), 3. *gazofilacij* (Belostenec), 4. *glosar*, 5. *imenik* (Šulek), 6. *leksik*, 7. *leksikon*, 8. *pravoslovnik* (Katančić), 9. *zbororječnik* (Stulli), 10. *ričoslovnik* (Volčić), 11. *ričopis* (Zaničić), 12. *riječna knjiga* (piše *rečna knjiga*, Jambrešić, a i Belostenec s. v. *lexicographus*), 13. *rječnik* (od Belostenca, koji piše *rečnik*), 14. *rječnjak* (Kavanjin), 15. *rječoslovje* (Stulli),

16. *rječoslovník* (Stulli), 17. *rječnica* (Belostenec, Voltić), 18. *rječnik* (Stulli), 19. *rječosložje* (Stulli), 20. *rukoslovník* (Richter-Ballmann), 21. *slovar*, 22. *slovník* (v. *ričoslovník*), 23. *slovoknjiga*, 24. *slovoslovlje* (Tanzlinger), 25. *thesaurus*, 26. *vokabular*, 27. *zvanik*.

Od svih tih termina (nisu svi nabrojani, v. dalje citat iz Stullija) danas je jedini ostao u upotrebi termin *rječnik*, za oznaku jednojezičnih, dvojezičnih i višejezičnih rječnika. Od tih termina strani su: *dikcionar*, *glosar*, *leksik*, *leksikon*, *thesaurus* i *vokabular*. Od ostalih jedan je dio kalk (doslovni prijevod) prema grčkim, latinskim i njemačkim riječima (grčka riječ *glossa* znači »1. jezik, 2. riječ«, latinska *dictio* »riječ, izraz«, *vocabulum* »riječ«, a izvedenice na *-arium* »popis riječi«). U nekima naša riječ *slovo* znači isto što *riječ* (*slovník*; već u starocrkvenoslavenskom *slovo* je »riječ«, tako i u Vrančića); *slovar* je iz ruskoga i crkvenoslavenskoga, usp. naslov poredbenoga mnogojezičnog rječnika *Sravnitel'nyj slovarb vseh jazykov i narečij* (Petrograd, 1787—89, 2. izd. 1789—91). Termin *slovar* Slovenci su zadržali do danas (usp. Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, 1894—95, i noviji *Slovar slovenskega knjižneg jezika*, Ljubljana, SAZU, 1970. ss.). Etimološki *slovar* je tvorba na *-ar* od *slovo* »riječ« prema sufiksu koji imamo u *glosar* (grčka riječ). Prema osnovnim stranim riječima kalkirane su i složenice *rječoslovník*, *rječopis*, *rječosložje*, *slovoknjiga* (bit će za njem. *Wörterbuch*); *rukoslovník* je za njem. *Handwörterbuch*; *zvanik* je prijevod prema *vocabularium*, s tumačenjem da je prema lat. *vocare* »zvati« (upotrebljava se samo jednom u dva citirana i poznata izdanja: *Vocabulario nuovo . . . Zuaniik novi . . . latinsko-arvaski*, Mleci, 1737, 1804); *pravoslovník* je kalk za *etymologicicon* (grč. *etymos* »pravi«, *-slovník* »rječnik« ili za *-logicon* prema *sloviiti*). Najstarija je potvrda za *rječnik* iz Belostenca (1740), ali treba istaknuti da on pod *dictionarium* ne daje hrvatske riječi (samo tumači: »rečih na red postavljenih knjiga, vučea kaj vsaka dijačka reč z drugim jezikom znamenuje, etc. 2. ova ista knjiga, ku vu rukah imaš, dijačkoga, horvatskoga i slovinskoga jezika navučitelica«), pod *lexicon* veli da je isto što *dictionarium*, pod *lexicographus* veli »rečne knjige pisec«, isto tako da u hrvatskom dijelu nema riječi *rečnik* nego samo *rečnica* sa značenjem »vocabulary, dictionary, lexicon«. Tek pod *vocabularium* (pod konac rječnika) Belostenec ima »rečnik, rečnica, (D.) slovník« (*slovník* je uzeo iz Mikaljina rječnika i označio da je *dalmatice*; Mikaljin rječnik se zove *Blago jezika slovinskoga ili slovník . . .*, 1649—1651; *slovník* ima Della Bella u oba izdanja, s. v. *vocabolario*, 1728, 1785). Prema tome mislim da je najsigurnije da je riječ *rječnik* stvorio sam Belostenec, i to pod konac rada na rječniku. Da su je stvorili redaktori (J. Orlović, A. Mužar), oni bi je unijeli i u hrvatski dio. U Akademijinu rječniku se navode potvrde iz pisaca za riječ *rječnik*: Kavanjin (2. polovica 18. stoljeća) veli za Fa-

usta Vrančića »kom dika u riječniku kog sastavi« (o obliku *riječnik* cf. Alerić, *Jezik*, XIX, 149—153). Isti pisac veli i za Della Bellu »da se uloži slagat riječnik Ilirjanom«. I Kanižlić (1780) veli za Della Bellu »kako bilježi Della Bella u svom ričniku«. Vrlo je važan podatak za upotrebu ove riječi koji nalazim u *Novoj slavonskoj i nimačkoj gramatici* Matije Antuna Reljkovića (Zagreb, 1767, dvadesetak godina poslije pojave Belostenčeva rječnika). Budući da to djelo nije upotrijebljeno za izvore Akademijina rječnika, ta potvrda nedostaje u tom rječniku. U toj Reljkovićevoj gramatici nalazim na strani 385. »Vocabularium ričnik Wörterbuch«, a u tekstu nakon predgovora dolazi »Vêrstopis nikih u slavonski jezik umišanih ričih koje ne nahodeći se u ričnicih drugih slovinskih jezika za turske i inostranske derže se . . .« Može se zaključiti da je M. A. Reljković zagledao u »ričnike« drugih »slovinskih jezika« i da je u Belostenčevu rječniku s. v. *vocabularium* (v. naprijed) našao *rečnik* koji je preinačio u *ričnik*, te da je ovu riječ kao najprikladniju i najjednostavniju posvojio i upotrijebio u svojoj gramatici. Premda je dakle već u 18. stoljeću dobro potvrđena upotreba termina *rječnik*, u početku 19. stoljeća odigrala se tiha borba o tome koji će termin prevladati za taj pojam. Prvi će s ovim terminom po vremenu u 19. stoljeću biti *Rečnik mali, das ist kleines Wörterbuch* (kajkavski, Budim, 1806). Taj termin unosi u svoj rječnik i Joakim Stulli koji ipak u svom *Vocabolario* (1810) s. v. *dizionario* donosi i ove termine: *slovník, zbororječnik, rječnik, rječoslovje, rječenic, slovar, rječoslovník, knjižničko zberište, rječosložje* (taj termin je upotrijebio i u naslovu svoga *Rječosložja* 1806, ali u istom djelu (*Rječosložje*) ima i jednadžbu *rječnik = dizionario*. Treba zabilježiti da je u to rano vrijeme objavljen i jedan slavenosrpski *Rečnik nemeckij i serbskij* (Budim, 1814, 1837). Vuk Karadžić, koji je bio u opoziciji sa slavenosrpskim jezikom, napušta rusizam *slovar* (usp. i naslov Kurzbeckova izdanja *Nemeckij i srbskij slovar*, Beč 1791, autor T. Avramović) i odlučuje se za Belostenčevu riječ *rječnik* (1. izd. njegova rječnika zove se *Srpski rječnik istolkovan njemačkim i latinskim riječma*, Beč, 1818). Antun Rožić (kajkavac) piše *Vocabularium iliti rečnik* (latinsko-hrvatsko-njemački, Varaždin, 1822). Od iliraca pišu J. Drobnić *Mali ilirsko-njemačko-talijanski rječnik* (1846—49) i Veselić Fröhlich *Rječnik ilirskoga i njemačkoga jezika* (1853, 1854). Ali Mažuranić-Užarević ipak ostaju kod termina *slovar* (*Njemačko-ilirski slovar*, Zagreb, 1842), premda s. v. *Wörterbuch* imaju: *slovar, rečnik, leksik*. Od kajkavaca (prema građi za Kajkavski rječnik, koja se čuva u Institutu za jezik) u prvoj polovici 19. stoljeća mnogo upotrebljavaju termin *rječnik*: Đurković, Mikloušić, Klarić, Majer, Domin. Vidi se da je kajkavcima termin *rečnik* normalan i da se oni uopće nisu prihvaćali termina *slovar* ili *slovník*. I Gaj za Jambrešića veli da je *rečnikopisec* (1830, u *Kratkoj osnovi*). I u Srba, inače vrlo protivnik Karadžićeve

reformne, ministar prosvjete D. Isajlović piše *Francusko-srbskij rečnik* (1846) i *Latinsko-srbskij rečnik* (1850). U drugoj polovici 19. stoljeća potpuno prevladava termin *rječnik*: B. Šulek piše *Njemačko-hrvatski rječnik* (1860) i *Njemačko-hrvatsko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja* (1874-75). Taj termin upotrebljava i I. Filipović (*Njemačko-hrvatski rječnik*, 1860, ss.) i A. Lochmer (*Englesko-hrvatski rječnik*, 1896), tako isto Parčić i drugi.

Prema tome možemo zaključiti da je u toku 19. stoljeća prevladao termin *rječnik* nad svim citiranim terminima za taj pojam. Sporadično se ipak i u novije vrijeme za specijalne rječnike upotrebljavaju i drugi termini: M. Kušar svoj frazeološki rječnik zove *Narodno blago* (Split-Ljubljana, 1934), a I. Velikanović naziva svoj slikovni rječnik *Šta je šta* (Zagreb, 1938).

Zaključimo. Termin *rječnik* stvorio je Belostenec u zadnjim godinama svojega života (negdje prije 1675), preuzeo ga u 18. stoljeću M. A. Reljković (1767), Kavanjin, Kanižlić (1780). U 19. stoljeću, u doba ilirizma, taj termin prevladava nad svim ostalim predlaganim terminima. Razlog zašto je taj termin dobio premoć nad ostalima moramo tražiti u njegovoj tvorbi (*riječ*, sufiks *-nik*) i jednostavnosti u odnosu prema mnogim predlaganim terminima. Zašto je pak taj termin nadvladao i dosta dobre (i po tvorbi i po jednostavnosti) termine *slovník* i *slovar*, ima više razloga. Osobito se mora istaknuti da je termin *slovník* bio dosta dugo u upotrebi (od Mikalje, preko Della Belle, citira ga Belostenec, ima ga i Voltić, Stulli). Od Slavena ga imaju i danas Česi i Poljaci, a Česi su baš za vrijeme ilirizma i u Šulekovo vrijeme imali na našu jezičnu kulturu dosta jak utjecaj. Termin pak *slovar* bio je proširen u Rusa, Bugara, Slovenaca, Ukrajinaca, a i u nas je predložen u ilirsko doba od autoriteta kao što su bili I. Mažuranić i J. Užarević. U nas je izgubio bitku zbog toga što je bio relativno slabo upotrebljavan u odnosu na termine *slovník* i *rječnik*, dok je kod Srba izgubio bitku zbog borbe sa slavenosrpstvom i zbog purizma (*slovar* je rusizam). Najvjerojatnije je pak da je termin *rječnik* nadvladao termin *slovník* zbog toga što je u gramatičkoj terminologiji prevladao termin *riječ* (*reč*) nad terminom *slovo* (»riječ«), pa je i knjiga u kojoj se popisuju i tumače riječi *rječnik*, a ne *slovník*. Mogla bi se čak postaviti tvrdnja da je Belostenca njegova kajkavska *reč* nagnala da stvori riječ *rečnik*, to više što je *slovník* i označio kao »dalmatinsku« riječ (*dalmatice*, iz Mikalje).

T o č k a

Kada govorimo o riječi *točka*, treba istaći da je to osnovni termin pismenosti uopće. Prije pojave termina *točka* upotrebljavala se riječ *piknja* i sl. Tako Habelić (1670) u svom rječniku ima *piknja* = *punctum*, *piknjica* = *punctulum*, *pikati* = *pungere*, Belostenec (1740) *punctum* = *piknja*, *nabada*

(ovo zadnje iz Della Belle od 1728, prenijeli redaktori; Mikalja nema ni *nabadak* ni *nabada*), Della Bella (1728) ima *punto* = *nabadak*, *nabada*, Jambrešić (1742) *punctum* = *piknja*, *nabadek*. Riječi *piknja* i *nabada* su kalkovi prema latinskom *pungere* = *bosti*, *pikati*. Prvi put se javlja *točka* u Vitezovićevu rukopisnom rječniku (*Lexicon latino-illyricum*, konac 17. st., početak 18. st., Vitezović umire u Beču 1713): *punctum*, *punctus* = *piknja*, *piknjica*, *točka*, *duo puncta* = *dvotočje*, *dvojtočka* (v. i *Akademijin rječnik*, 18, 423). Za me je pojava *točke* u Vitezovićevu rječniku dosta neobična, to više što u njemu uz *zareza* za *comma* ima i *zapeta* (za koju P. Rogić veli da je »Vitezović . . . zapetu načinio prema rus. zapjataja«, usp. *Jezik*, VI, 77). Ja sam mislio da se radi o odrazu koji su mogli imati naši rusifikatori glagoljskih tekstova (Levaković i sl.). Nije mi naime jasno zašto posezati za rusizmima za taj pojam kada je bilo drugih termina. Da bi se riješilo to pitanje, trebalo bi pretražiti rusificirane glagoljaške tekstove (to nisam dospio učiniti), a s time u vezi istražiti i pitanje kojim putem i uolikoj mjeri ulaze rusizmi u Vitezovićev rječnik. To je dosada uostalom malo istraženo. Nakon Vitezovića dolazi *točka* tek u Stullijevu *Rječosložju* (1806): *točka* = *punto*, *punctum*, uz *točan* = *podoban*, *točno* = *podobno* (tu se za *točan* i *točno* kaže da su rusizmi, dok se za *točka* ne kaže). Najstariju potvrdu za upotrebu *točke* na srpskoj strani nalazim u Avramovićevu djelu *Nemeckij i serbskij slovar* (Beč, kod Kurzbecka, 1790) koji ima *Punkt* = *točka* (uz *Comma* = *zapjataja*), te (u srpskom dijelu, otraga) *točka* = *Punkt*. uz *točnost* = *Gewissheit*, *točnij*, *točno* = *genau* (uz *zapjataja* = *Comma*), i u slavenosrpskom tekstu A. Stojkovića *Serbskij sekretar* (Budim, 1802, str. 21) gdje se kao znaci za interpunkciju spominju *točka*, *dvotočje* te *točka so zapjataju*. U Srba je upotrebljava i Vuk Karadžić: *što se više k točki približujemo* (*Karadžić, Građa*, 161). *nema ni jedne točke* (Karadžić, *Prepiska*, 3, 632). Citira riječ *točku* Akademijin rječnik i iz *Pravdonoše* (1832, 5). Za vrijeme ilirskog pokreta nalazimo termin *točka* u Mažuranić-Užarevićevu *Njemačko-ilirskom slovaru* (1842): *punkt* = *punat*, *točka*, uz *pünktlich* = *točan*, *Pünktlichkeit* = *točnost*, *punktiren* = *točke*, *piknje delati* (Mažuranić-Užarević ima za *Kolon* samo *dvě piknje*, *Semikolon* = *piknja-čarknja*, uz *Komma* = *čarka*, *čarknja*). Isto tako u *Ilirsko-njemačko-talijanskom malom rječniku* (1846—1849) J. Drobnića ima *točka* = *Punkt*, uz *točan* = *pünktlich*, *točnost* = *Pünktlichkeit* i *piknja* = *Punkt* (s oznakom da su *točka*, *točno*, *točnost* rusizmi). Slično u Fröhlich-Veselićevu *Njemačko-ilirskom rječniku* (1854) nazimo: *Punkt* = *točka* (samo to!), *pünktlich* = *točan*, *Pünktlichkeit* = *točnost* (za *Kolon* i on ima samo *dvě piknje*, a *Semikolon* = *piknja-čerknja*, *Komma* = *čerka*, *čerknja*). Isti pisac u ilirsko-njemačkom dijelu rječnika (1853) ima *piknja* = *Punct*, *točka* = *Punkt*, uz *točan* = *pünktlich*, *točnost*

= *Pünktlichkeit*. Dosljedno u Šulekovu *Njemačko-hrvatskom rječniku* (1860) imamo: *Punkt* = *pik, piknja, bodica, točka*, uz *punktieren* = *praviti točke, bodice, piknje*. Ali i on pod *Doppelpunkt* ima samo *dvopiknja*, premda i s. v. *Semikolon* ima *črknja s točkom, semikolon*. Taj rusizam uvode i Slovenci. Ima ga Murko u svom rječniku iz 1833 (usp. Breznik, *Razprave*, 3, 171; Breznik misli da je tu riječ Murko uzeo direktno iz ruskoga). Od iliraca najtvrdokorniji je prema terminu *točka* Babukić: on u svojoj *Ilirskoj slovnici* (Zagreb, 1854) ima kao interpunkcijske znakove samo *piknja, dvopiknja, piknja i zarez* (nema *točke*). Tvrđokoran je i tvorac hrvatskog »ilirskog« pravopisa Josip Partaš koji u svom *Pravopisu ilirskoga jezika* (Zagreb, 1850)¹ ima kao interpunkcijske znakove samo *čerknja, piknjo-čerknja, piknja*. Od termina koji su u uskoj vezi s terminom *točka* za termin *dvotočka* nemam starijih potvrda, barem ne mnogo. Taj se termin i danas dosta čuje. I za nj će najstarija potvrda biti gore citirana potvrda iz Vitezovićeve rječnika, ali u neobičnom obliku: *dvojtočka*. Druga će potvrda biti iz *Srpske gramatike* (Beograd, 1849) Petra Ninkovića koju citira *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika SANU* (sv. IV, 1966, s. v.). Isti rječnik donosi kao drugu potvrdu dva citata iz djela Miroslava Krleže. Akademijin rječnik nema natuknice *dvotočka*, a Simeon u navedenom djelu ima samo oblik *dvotočje* (prema Stulliju), ne donosi lik *dvotočka*.

Derusificiran termin *tačka* u Hrvata je u 19. stoljeću slabo potvrđen. Akademijin rječnik (17, 930) potvrđuje je samo iz Šulekova *Rječnika znanstvenog nazivlja* (Zagreb, 1874—75) i *Popovićeve Srpsko-njemačkog rječnika* (1886—1895) pa zatim iz Ivekovićeve rječnika. Od pisaca citira se tu Karadžić i Milićević, dakle u Akademijinu rječniku nema potvrde iz hrvatskih pisaca. Slično je i s paralelnim rusizmima *tačan, tačnost, tačno*. Potvrde su u Akademijinu rječniku iz Šuleka, Popovića, od pisaca iz Milićevića. U Popovićeve *Nemačko-srpskom rečniku* (1879—1881) nalazim s. v. *Punkt* = *točka, tačka*, ali s. v. *Doppelpunkt* ima samo rusizme *dvotočije*, pa i prerađeno *dvotačije*, nema *dvotočke*, ni *dvotačke*.

Ovdje neću ulaziti u postanak riječi-termina *tačka*. Primijetio bih ipak da nije morala nastati direktno kao derusifikacija ruske riječi *točka*, s obrazloženjem da refleksu debelog poluglasa u ruskom (*тѣнѣ > son, дѣска > doska*) odgovara u hrvatskom ili srpskom *a* (*san, daska*). Mogla je ta riječ postati i prije pojave rusizama u srpskom jeziku: Miklošič u *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum* (Beč, 1862—1865) citira *тѣчка* »punctum« upravo iz nekog srpskog kodeksa 17. stoljeća. Jasno je da je u doba slavenosrpskog

¹ Osim po ovom pravopisu Josip Partaš je poznat i po svom *Početno nazivoslovje za porabu nižih zavodah i za samouke* (Zagreb, 1853). Što se tiče pravopisa prije njega postoji samostalno izašli *Kratki navuk za pravopisanje horvatsko za potrebnost narodnih škol* (Pešta, 1779).

rusificiranja tekstova i govornog jezika lako mogao umjesto termina *тачка* = *tačka* biti prihvaćen oblik *točka* (rusizam). Stvar bi trebalo istražiti u detaljima, a odgovor bi nam mogao dati planirani starosrpski rječnik (prema starim srpskim, većinom srpskim starocrkvenoslavenskim, pa i rusificiranim tekstovima). O postanju riječi *točka* pisao je Maretić u *Jezičnom savjetniku* (Zagreb, 1924) i P. Rogić u članku *Tačka i zarez kao nazivi za interpunkciju* (*Jezik*, VI, 75—78). Uz članak P. Rogića bi trebalo sada dodati da je *točka* zabilježena u Hrvata već u Vitezovićevu rječniku (P. Rogić naime veli: »Naziv *tačka* došla je u naš jezik u 19. st. iz ruskoga jezika, gdje ona glasi *točka*«), a i *točka* u Srba je iz 18. stoljeća (v. gore). Uz raspravu koja se vodila prilikom ujednačivanja pravopisnih termina na desetoj sjednici svojevremene pravopisne komisije za izradu pravopisa Matice hrvatske i Matice srpske (usp. *Jezik*, VI, 26—27) mogao bih dodati:

a) da je oblik *dvotočka* vrlo dobra tvorba (*dvotačka* je neobična), usp. s time u vezi citirane ruske oblike (*dvotočije*) i citirani hrvatski oblik *dvopiknja* (Šulek);

b) da termini *dvotočka* i *dvije točke* ne moraju nužno isto značiti: jedno može značiti dvije okomito postavljene točke, jednu nad drugom, dok *dvije točke* može značiti i vodoravno pisanje točke do točke (usp. i potrebu u Rusi da se skuje termin *dvotočije*, kao i u Nijemaca da stvore termin *Doppelpunkt*);

c) prijedlog o derusifikaciji riječi *točka* u *tačka* pogodio je čitavu seriju riječi koje su dotada dobro služile: *točka*, *točkica*, *točkati*, *istočkati*, *točan*, *točno*, *točnost*, *netočan*, *netočno*, *netočnost*, *dvotočka*, *točka-zarez* (tako bi trebalo pisati tu riječ kao termin za *semikolon*, jer *točka zarez* opet može značiti vodoravno bilježenje, kao i *dvije točke*).

Pravopis

Za pojam »pravopis« služilo je u Hrvata više termina: *pravopis*, *pravopisje*, *pravopisanje*, *ortografija*, *vrstopis*. Najstarija je potvrda za termin *pravopis* u Dubrovčanina Stijepa Rose (1764), zatim u Stullijevu *Rječosložju* (1806, s. v. *pravopis*), u kojem dolazi i *pravopisanje* koje ima i M. A. Reljković, a preuzima ga i Gaj u *Kratkoj osnovi* (1830).² Riječ *pravopis* piše i Vuk Karadžić (za te potvrde usp. *Akademijin rječnik*, II, 413). U Drobnićevu rječniku (1846—1849) imamo *pravopis* = *Rechtschreibung*, u Fröhlich-Veselićevu (1853, 1854) *pravopis* = *Rechtschreibung*, te *Rechtschreibung* = *ortografija*, *pravopis*, *pravopisje*, *pravopisanje*. Nijedan od citiranih rječnika nema za taj pojam riječ *vrstopis*. Termin *pravopis* upotrebljava i Partašov *Pravopis*

² Usp. bilj. 1 (i tamo citirani termin *pravopisanje* iz 1779).

vopis ilirskoga jezika (Zagreb, 1850). Upotrebljava ga i Starčević u niže citiranom tekstu gdje napada zagrebački *vrstopis* (1850). Najstariju potvrdu za termin *vrstopis*, ali najprije u značenju »katalog, popis«, nalazim u *Novoj slavonskoj i nimačkoj gramatici* (Zagreb, 1767) M. A. Reljkovića, u naslovu njegova kataloga turcizama: »Vêrstopis nikih u slavonski jezik umišanih ričih . . .« To je najstarija potvrda te riječi. Po vremenskom slijedu, također u značenju »katalog«, nalazimo potvrđen *vrstopis* 1781. u Sloveniji u Pohlinovu rječniku (cf. Breznik, *Razprave*, 3, 165). Najvjerojatnije je da je tu riječ Pohlin preuzeo iz Reljkovićeve gramatike (Breznik misli da je tu riječ Pohlin sam skovao, ne kaže kako). I u doba ilirizma jedno vrijeme nalazimo riječ *vrstopis*, ali sada u značenju »pravopis«. Gaj piše (u Danici 1836, 194): »koliko samo ne bijaše u velikoj književnoj Iliriji kojekakvih vêrstopisah ili bolje rekuć krivopisah«. Tu riječ (*vrstopis*) u značenju »pravopis« upotrebljava i Jukić 1848 (v. potvrde u *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika* SANU, 3, 79) i A. Kuzmanić 1847 (isto). Š. Starčević u *Homelijama* (Zadar, 1850, I, 1) piše: »čepurasti verstopis zagrebački za temeljiti pravopis hrvatski nikada nisam priznao«. Akademijin rječnik ne donosi potvrda za riječ *vrstopis* jer gramatika Reljkovićeve nije služila kao izvor (premda u njoj ima popis turcizama, a otraga je na gotovo stotinjak strana dan »vocabulary ričnik«). Dok je riječ *pravopis* po postanju jasna (kalk prema grčkoj riječi *orthographia*, gdje *orthos* znači »pravi«, a *graphia* »pismo, pisanje, -pis«, tako i *pravopisje*, *pravopisanje* [kod ovog zadnjeg oblika ima utjecaj i glagolska imenica u njemačkom terminu *Rechtschreibung*]), dotle smo u velikoj neprilici pokušamo li protumačiti riječ *vrstopis*. Ta se riječ susreće u hrvatskoj knjizi stotinjak godina, i onda naglo nestaje. Jasno je da je složenica i najvjerojatnije neki kalk prema nekoj stranoj riječi koja isto znači (značenja su: 1. katalog, 2. pravopis). Baš činjenica da ima dva značenja zamućuje stvar. Budući da nisam mogao otkriti nikakvo kalkiranje prema nekom latinskom, grčkom ili njemačkom uzoru (riječi), pribjegao sam terminima u mađarskom jeziku za pojmove »katalog« i »pravopis«. I zaista sam bio na dobrom tragu. U mađarskom nalazim za katalog semantičke paralele *lajstrom*, *sorjegyék*, *sorozat*. Ako analiziramo drugu riječ kao *sor* »vrsta, ordo, series« a *jegyék* kao »*index*, popis« (za *sorjegyék* »*index*, *catalogus*« cf. *Magyar-latin kézi-szótár*, 1894, 583), dobivamo *vrstopis* u značenju »katalog«. Ako pak analiziramo mađarsku riječ *igazanítás* (koju nalazimo u Jambrešićevu rječniku iz 1742, s. v. *orthographia*) gdje *igazán* znači »vere, honeste, probe, recte« prema *igaz* »*verus*, *iustus*«, ili mađarsku riječ *helyesítés* (koju nalazim u citiranom *Magyar-latin kézi-szótár*, Budapest, 1894, 288) koja je glosirana kao »*recte scribendi scientia*«, i to kao *helyes* »*rectus*«, a *ítás* »*scriptio*«, dobivamo *vrstopis*, gdje u *vrsto-* moramo tražiti značenje ko-

je imamo u *vrstan* »pravi, ispravan«. Nisam uspio otkriti tko je te riječi (*vrstopis* »katalog«, *vrstopis* »pravopis«) stvorio ni kada. Jedino je sigurno da su kalkovi prema mađzarskom uzoru. O mađzarskim tudicama u našem jeziku dosta znamo, ali o mađzarskim kalkovima u našem jeziku gotovo ništa.³ To je posao budućnosti za našu lingvistiku. Da je i takva utjecaja moglo biti, to je više nego sigurno, naročito u slučaju pohađanja mađzarskih škola, ili u slučaju dvojezičnog stanovništva.

Zaključimo. Pokušali smo proučiti postanak i povijest nekih današnjih naših termina (i mnogih drugih), od kojih je prvi (*rječnik*) osnovni leksikografski termin, a druga su dva (*točka* i *pravopis*) osnovni pravopisni termini. Dali smo podatke i o putu kolebanja koji su prošli ti termini dok su postali općenito usvojeni i bez takmaca u našem jeziku. Iz ovog članka se vidi kako su podaci koje nalazimo u našim osnovnim povijesno-leksikografskim priručnicima (tu prije svega mislim na Akademijin rječnik) dosta manjkavi kada se hoće proučavati povijest riječi. Glavni uzrok te manjkavosti leži u tome što za izvore Akademijina rječnika nisu uzeti *svi* tiskani izvori našega jezika. Posebno treba naglasiti manjkavost što među izvorima nema naših starih gramatika (Reljković, Lanosović, npr.), a iz konca 18. stoljeća i početka 19. stoljeća (prva polovica) nekih rječnika (Drobnić, Richter-Ballmann, Fröhlich-Veselić, Mažuranić-Užarević). U planirano izdanje *Dopune* Rječniku JAZU uzeti su neki od spomenutih izvora (Mažuranić-Užarević, Drobnić, ali još uvijek nije uzet u obzir Reljković (gramatika) i Lanosović (gramatika), i drugi. Posebno bih naglasio da je za proučavanja kakva su vršena u ovom članku potrebno pri određivanju izvora ići u širinu, pa ne uzimati samo štokavske izvore nego i najsitnije, pojavili se oni na kojem bilo dijalektu.

NEKE JEZIČNE KARAKTERISTIKE U ROMANU »JA, DANILO« DERVIŠA SUŠIĆA

Ljiljana Lovren

»Ja, Danilo« kronika je o borcu u poslijeratnim danima, o njegovim metamorfozama i izrastanju, o nesnalaženju u novim društvenim uvjetima. To je panorama jednog kraja, jednog života, života našeg svagdašnjeg! Ovim djelom, koje je neprekidan monolog, više satiričan nego humorističan, više sar-

³ Za hrvatske kalkove prema mađzarskome usp. npr. kalkove u *Dekretumu koteroga je Verbeci Ištvan dijački popisal* Ivanuša Pergošića (Nedelišće, 1574), izdanje K. Kadleca) s objašnjenjima Pergošićeva jezika od Đ. Polivke), u predgovoru (izdanje Srpske kraljevske akademije, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, I odeljenje: Spomenici na srpskom jeziku, knjiga V, Beograd 1909).